

जावू न शकल्याने, स्नान पान आदि विभिन्न कार्ये पृथक पृथक पाणवट्यांवर जावून पूर्ण करावि लागतात, ती समस्त कार्ये सर्वत्र पाण्याने परिपूर्ण अशा एकाच विराट पाणवट्यावर सहजपणे पूर्ण होतात. त्याच प्रमाणे वेदांमधे विविध विधिविधानांच्या ज्या पृथक पृथक कर्मफळांचे वर्णन आहे, ती सर्वच्यासर्व व्यवसायात्मिका बुद्धि संपन्न आत्मानुभूति प्राप्त ब्राह्मणास, अर्थात् ब्रह्मज्ञानी पुरुषास सहजपणे प्राप्त होत असतात. कारण ब्रह्मानन्दामधे सर्व क्षुद्र आनन्द अन्तर्भूत असतात. असे “या ब्रह्मानन्दाच्या केवळ एक मात्रेच्या आश्रयानेच अन्य सर्व प्राणि जीवन धारण करत असतात” (बृह उ ४.३.३२) हे श्रुति वचन देखिल आहे. तेव्हा ही व्यवसायात्मिका बुद्धिच सुबुद्धि असा भाव. ॥ ४६ ॥

तर्हि सर्वकर्मफलानि परमेश्वराराधनादेव भविष्यन्तीत्यभिसंधाय मादृशःप्रवर्तेत किं कर्मणेत्याशङ्क्य तद्वारयन्नाह--
तर मग समस्त कर्मफळे परमेश्वर आराधनेनेच प्राप्त होणार, अशा विचाराने माझ्यासारखा पुरुष त्या आराधनेमधेच प्रवृत्त होणार, त्यास कर्माचे काय प्रयोजन? अशा आशंकेचे निरसन करताहेत--
कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

तुझा अधिकार केवळ कर्म करण्यापुरताच आहे. त्या कर्माचे फळ यश अथवा अपयश तुझ्या अधिकारात नाही. तेव्हा यशापशाच्या प्रभावामधे कर्म करू नको. तसेच भयाने अथवा आळसाने प्राप्त कर्मापासून पलायन देखिल करू नको. ॥ ४७ ॥

कर्मण्येवेति । ते तव तत्त्वज्ञानार्थिनः कर्मण्येवाधिकारः । तत्फलेषु बन्धहेतुष्वधिकारः कामो मास्तु । ननु कर्मणि कृते तत्फलं स्यादेव भोजने कृते तृप्तिवदित्याशङ्क्याह मा कर्मफलहेतुर्भूः । कर्मफलं प्रवृत्तिहेतुर्यस्य तथाभूतो मा भूः । कामितस्यैव स्वर्गादिर्नियोज्यविशेषणत्वेन फलत्वादकामितं फलं न स्यादिति भावः । अत एव फलं बन्धकं भविष्यतीति भयादकर्मणि कर्माकरणेऽपि तव सङ्गो निष्ठा मास्तु ॥ ४७ ॥

तत्त्वज्ञानेच्छु अश्या तुझा अधिकार केवळ कर्म करण्यापुरताच आहे. त्या कर्माच्या बन्धनकारक यश अथवा अपयश फळाची अपेक्षा तू करू नको, ते तुझ्या अधिकारात नाही. भोजन केल्यानंतर तृप्ति प्राप्त होण्याप्रमाणे, कर्म केल्यानंतर त्याचे फळ अवश्य प्राप्त होणार नाही का? अशा आशंकेचे निरसन करत सांगताहेत कर्मफळाची अपेक्षा तू करू नको. ज्याचा कर्म करण्याचा उद्देश केवळ फळ प्राप्तच असते, असा होऊ नको. स्वर्गादि फळे त्या अपेक्षेने केलेल्या यज्ञयागादि कर्मानेच प्राप्त होतात, निष्काम कर्माचे फळ बन्धनकारक असत नाही असा भाव. तेव्हा कर्म बन्धनकारक अशा भयाने अथवा आळसाने प्राप्त कर्मापासून पलायन देखिल करू नको. ॥ ४७ ॥

किं तर्हि ? ----